

ПОСТАТЬ М.Ю. БРАЙЧЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті систематизовано та проаналізовано історіографічні джерела про життя, наукову та громадську діяльність М.Ю. Брайчевського. З'ясовано структуру, повноту та достовірність знань про науковий доробок ученого в галузі історії, археології та спеціальних історичних дисциплін.

Ключові слова: М.Ю. Брайчевський, історіографія, джерело, публікація.

У вересні 2009 р. минуло 85 років від дня народження відомого українського історика та археолога Михайла Юліановича Брайчевського (1924–2001). Ще за життя його постать зазнала неоднозначних характеристик. За радянських часів М.Ю. Брайчевського вважали українським "націоналістом", періодично його праці забороняли, а його ім'я надовго "забували". І тільки після здобуття Україною незалежності почалося повернення М.Ю. Брайчевського, як і багатьох інших істориків, до поля зору науковців.

На основі проведеного аналізу історіографії, присвяченої життю та науковій спадщині М.Ю. Брайчевського, було встановлено, що наукова діяльність та історико-культурна спадщина вченого досі комплексно не вивчалися.

Перші прижиттєві публікації про вченого з'явилися в 60-х роках ХХ ст. у формі критичних матеріалів на його перші монографічні дослідження з археологічних та історичних проблем. Серед них особливе місце посідають праці М.Д. Антоновича, В.П. Петрова та І.П. Крип'якевича.

Так, М.Д. Антонович на сторінках журналу "Український історик", який публікує Українське Історичне Товариство в США, писав рецензії та відгуки на такі монографії М.Ю. Брайчевського, як "Походження Русі" (1968) [1] та "Утвердження християнства на Русі" (1988) [2]. Незважаючи на деякі критичні зауваження, М.Д. Антонович зазначав, що цінність праць М.Ю. Брайчевського полягала в тому, що в своїх монографіях учений порушував питання, які довгі роки були забороненими для науковців. Праці М.Ю. Брайчевського були великим здобутком української науки в радянські часи, хоча М.Д. Антонович зазначав, що вони деякою мірою були компромісом між формальними вимогами радянської науки і науковою творчістю вченого. До формальних вимог зараховувалися цитати з класиків марксизму, які не мали до проблем, що розкривалися, ніякого відношення, а також той факт, що до переліку використаної літератури не були внесені зарубіжні, заборонені науковці та вчені з української діаспори [2, с. 148]. Також М.Д. Антонович писав, що високий дослідницький рівень, об'єктивність і незаангажованість М.Ю. Брайчевського у вирішенні наукових проблем могли ставитися у приклад російським ученим, які пропагували антинаукові та русифікаторські тенденції [1, с. 152].

Позитивно праці М.Ю. Брайчевського оцінював і В.П. Петров (Домонтович). Про це свідчить його рецензія на монографію "Біля джерел слов'янської державності" [3], опублікована на сторінках "Українського історичного журналу". Зокрема, він звертав увагу на дивовижну відповідність визначеного М.Ю. Брайчевським ареалу поширення черняхівської культури відомостям, наведеним у Йордана, який стверджував, що "землі в межах Дніпра, Дністра, Дунаю та Вісли в першій половині VI ст. становили територіально-етнічну цілісність" [3, с. 153].

І.П. Крип'якевич у 1964 році в "Українському історичному журналі" опублікував рецензію на монографію М.Ю. Брайчевського "Коли і як виник Київ" [4], у якій високо оцінив внесок ученого у вивчення історії Києва, висновки якого

ґрунтувалися на археологічних дослідженнях, як власних, так і систематизованих знахідках інших дослідників.

Також серед рецензій на ранні праці М.Ю. Брайчевського можна назвати рецензії М.М. Бондара, І.С. Винокура, В.В. Кропоткіна на монографію "Римська монета на території України" [5], І.Г. Шовкопляса та Р.О. Юри на монографію "Коли і як виник Київ" [6], Е.О. Симоновича, Д.Т. Березовця на монографію "Біля джерел слов'янської державності" [7] та рецензію Г.М. Доброва на брошуру "Машинный библиографический поиск в области археологии Украины" [8]. Всі вони позитивно оцінювали наукові здобутки М.Ю. Брайчевського, хоча й не завжди погоджувалися з деякими його твердженнями. Вони зазначали, що ґрунтовні праці та висновки вченого сприяють подальшим пошукам та вказують напрями майбутніх досліджень історії українського народу, а також методи та принципи наукового аналізу пам'яток історії та культури.

Період 1970–1980-х рр. не залишив істотних наукових розробок, присвячених особисто М.Ю. Брайчевському. Це було зумовлене репресіями радянської влади проти вченого, якого в ті часи неодноразово звільняли з роботи, йому забороняли друкувати свої праці, і навіть побіжно посилатися на них було заборонено. Однак його ім'я все ж таки інколи згадувалося в монографічних дослідженнях таких істориків та археологів, як Б.О. Рибаків, І.С. Винокур, В.Й. Довженко, І.П. Шаскольський та ін. Хоча й вони намагалися критично ставитися до наукового доробку М.Ю. Брайчевського. Таким чином, за радянської доби науковий доробок ученого замовчувався або ж спотворювався з ідеологічних причин.

З проголошенням незалежної України спостерігається тенденція до інтенсивних досліджень творчої біографії вченого. Публікуються статті до ювілейних річниць від дня народження, а також некрологи і замітки до річниць з дня смерті М.Ю. Брайчевського. Серед них можна назвати статті Л. Винара [9], І.Б. Гирича [10], Я.І. Дзири [11], Ю.А. Мицика [12], Ю.В. Павленка [13], М.А. Сагайдака [14], П.П. Толочка [15] та некрологи і ювілейні замітки в наукових збірниках "Археологія", "Наукові записки НаУКМА" та "УІЖ", а також газетах "Православ'є в Україні", "Літературна Україна" і "Столиця" [16]. Вони становлять інформаційну цінність та своєрідний підсумок для вивчення основних етапів життя вченого. Проте публікаціям бракує конструктивного критичного підходу до оцінювання наукової та творчої спадщини вченого.

З'являються публікації про виставку, присвячену річниці смерті М.Ю. Брайчевського, а також про наукову конференцію "Читання пам'яті Михайла Брайчевського" [17].

Ім'я відомого українського вченого не згадується ні в одному енциклопедичному довіднику радянського часу, адже радянська влада, яка піддавала його анафемі, робила все, щоб воно було забуте. Але дивним виглядає те, що М.Ю. Брайчевського не згадано ні в біографічному довіднику "Провідники духовності в Україні" (2003) [18], ні у присвяченому 10-й річниці незалежності України "Довіднику з історії України" (2001) [19]. Зауважимо, що завідувачем історичної редакції останнього був І.Б. Гирич, який поважав М.Ю. Брайчевського і навіть опублікував декілька статей про його науковий доробок [20]. Не згадується М.Ю. Брайчевський і в численних біографічних довідниках, які вийшли друком за часів незалежності України.

Уперше відомості про М.Ю. Брайчевського були вміщені в біографічному довіднику "Мистецтво України" [21]. Але подана там інформація була обмежена творчою спадщиною вченого і не торкалася його наукового доробку. Довідковий характер мають енциклопедичні та довідково-бібліографічні статті про М.Ю. Брайчевського, зокрема, у такому виданні, як "Народжені Україною. Меморіальний альманах" [22], статті Я.Д. Ісаєвича в "Енциклопедії Сучасної України" та Ю.А. Мицика в "Енциклопедії історії України" [23]. Відомості про його архів містяться в Путівнику "Особові архівні фонди Інституту рукопису" [24].

Кінець 90-х років ХХ ст. можна вважати початком відродження в історичній пам'яті постаті відомого історика й археолога М.Ю. Браїчевського.

У 1998 р. Інститут історії України НАН України та Фонд розвитку історичних досліджень опублікували біобібліографічний довідник "Вчені Інституту історії України". До цього довідника була включена стаття В.М. Даниленка, присвячена М.Ю. Браїчевському [25]. На жаль, стаття має ряд неточностей, зокрема, таких: невірно вказані назви монографій вченого: "Римські монети на території України" замість "Римська монета на території України", "Утвердження слов'янства на Русі" замість "Утвердження християнства на Русі" [25, с. 26], також невірно вказані роки видання праць М.Ю. Браїчевського, наприклад, стаття "Приєднання чи возз'єднання?", написана вченим у 1966 р., не могла бути опублікована в 1964 р., як це зазначається в довіднику, монографія "Конспект історії України" вийшла друком у 1993 році, а не в 1994 [25, с. 26]. Статті у збірниках та наукових журналах помилково названі брошурами, зокрема, "Антський період в історії східних слов'ян", "К истории расселения славян на византийских землях", "Культурное воздействие античного Причерноморья на племена восточно-европейской лесостепи от конца галлыштатта до римского периода", "Производственные отношения у восточных славян в период перехода от первобытнообщинного строя к феодализму" [25, с. 26]. Також у вказаному виданні у поданому вкінці списку наукових співробітників Інституту (1936–1997 рр.) не вказані роки роботи М.Ю. Браїчевського в Інституті історії [25, с. 387]. Та й у бібліографії до статті наведені такі джерела, які не можуть дати вичерпних відомостей про життєвий шлях та наукову діяльність М.Ю. Браїчевського, зокрема, це статті Я.Д. Ісаєвича "Приєднання чи возз'єднання" М. Браїчевського – переломна подія в українській історіографії" та "М. Браїчевський і його концепція історії України" [25, с. 26]. Вказані статті становлять інтерес при дослідженні наукових поглядів М.Ю. Браїчевського, але дають мало відомостей для реконструкції його біобібліографії.

Більшість із цих неточностей була повторена і в новому довіднику "Інститут історії України НАН України", виданому Інститутом історії України в 2006 р. Зокрема, знову невірно подані назви монографій ученого "Римська монета на Україні" та "Утвердження християнства на Русі" [26, с. 494]. Бібліографія ж була доповнена тільки вищевказаним біобібліографічним довідником "Вчені Інституту історії України" та бібліографічним довідником "Українські історики ХХ ст." [26, с. 495]. Проте відомості про видання відомої статті вченого "Приєднання чи возз'єднання?" вже вказані вірно. Також подано інформацію про архів М.Ю. Браїчевського, який зберігається в ІР НБУВ, що є важливим підґрунтям для майбутніх досліджень наукової діяльності та життєвого шляху М.Ю. Браїчевського.

У межах досліджуваної теми інтерес становлять праці О.О. Балагури, С.М. Бушака, Я.В. Верменич, Л. Винара, І.С. Винокура, І.Б. Гирича, Я.І. Дзири, М.Ф. Дмитрієнко, В.В. Зоценко (Павлової), О.В. Бондаренко, Г.Ю. Івакіна, Я.Д. Ісаєвича, Ю.В. Кухарчука, Б.Б. Лобановського, Л.П. Маркітан, І.М. Мельник, Ю.В. Павленка, М.А. Сагайдака, О.П. Силина, Н.Г. Солонської та В.П. Шевченко.

О.О. Балагура присвятила декілька статей життю та науковій спадщині М.Ю. Браїчевського. Так, у статті "Життя і творчість Михайла Браїчевського – духовне джерело сучасної української культури" [27] дослідниця спробувала об'єктивно визначити місце відомого вченого в інтелектуальному і духовному житті України. Детально проаналізувавши життєвий шлях і наукову діяльність М.Ю. Браїчевського, а також чинники, які вплинули на формування творчої особистості вченого, вона торкнулася проблематики дослідження М.Ю. Браїчевським витоків слов'янської писемності, яка стала головною темою її наступної статті про вченого [28]. У ній О.О. Балагура зазначає, що під час роботи над реконструкцією "Літопису Аскольда" вчений звернувся до дослідження проблеми виникнення слов'янської писемності, підтвердивши власну теорію про те, що великий просвітник

Кирило винайшов глаголицю, а не кирилицю. Ґрунтовно проаналізована історіографія даної проблематики.

Я.Д. Ісаєвич у 1994 р. написав статтю "Михайло Браїчевський і його концепція історії України" [29], у якій дослідив погляди вченого стосовно походження східних слов'ян. У тому ж році дослідник звернувся і до аналізу відомої статті М.Ю. Браїчевського "Приєднання чи возз'єднання?" [30], звернувши увагу на історію написання цієї статті та основні її положення.

Ю.В. Кухарчук вважається знавцем життєвого шляху та наукової спадщини М.Ю. Браїчевського. Про це свідчить його стаття "Учений, громадянин, особистість" [31], в якій велику увагу приділено громадській діяльності та особистим якостям вченого. Хоча ще більше зусиль Ю.В. Кухарчук доклав до відродження наукової та творчої спадщини М.Ю. Браїчевського для української історії і культури. Зокрема, він був упорядником першого тому зібрання творів М.Ю. Браїчевського, який вийшов друком у 2004 р. У цьому виданні були вперше опубліковані два монографічні дослідження М.Ю. Браїчевського – "Суспільно-політичні рухи в Київській Русі" та "Історична думка в Київській Русі". Ю.В. Кухарчук написав до нього передмову під назвою "Просвітник українського народу" [32], у якій подав основні етапи біографії вченого, проаналізував його громадську та службову діяльність, а також зазначив основні напрями наукової діяльності М.Ю. Браїчевського. Висвітлив він і історію видання повного зібрання творів ученого. Оскільки для публікації творів використовувалися документи з особового архіву М.Ю. Браїчевського, який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, то Ю.В. Кухарчук висловив подяку співробітникам ІР за сприяння в опрацюванні архівних документів ученого.

Ю.В. Кухарчук виступив також одним із упорядників видання творчої спадщини М.Ю. Браїчевського "Часу круговерть", написавши до нього передмову "Філософія часу від Михайла Браїчевського" [33]. Він торкнувся невідомої грані творчої діяльності М.Ю. Браїчевського – художньої та літературної. Аналізував Ю.В. Кухарчук і статтю "Приєднання чи возз'єднання?", написавши до неї післямову, яку він виголосив на науково-практичній конференції "Переяславська рада: історичне значення та політичні значення" у Переяславі-Хмельницькому в 2003 р. [34].

Вагомим джерелом для подальших наукових розробок постаті М.Ю. Браїчевського стала "Бібліографія праць М.Ю. Браїчевського" [35], упорядкована Ю.В. Кухарчуком та опублікована у "Вибраних творах" ученого (1999). Упорядником були зібрані та хронологічно систематизовані публікації М.Ю. Браїчевського за 1950–1998 рр. (за 1999 р. подана лише одна праця) – від широко знаних монографічних досліджень до численних маловідомих розвідок.

Виданням творів М.Ю. Браїчевського займався й Ю.В. Павленко, виступивши редактором видання монографії "Автор "Слова о полку Ігоревім" та написавши до нього передмову [36], в якій висвітлив роботу з підготовки цього видання. Недоліком цього видання є те, що видавці доповнили авторську назву монографії, і в їхній інтерпретації вона звучить так – "Автор "Слова о полку Ігоревім" та культура Київської Русі". Цього не слід було робити, оскільки в архіві М.Ю. Браїчевського в ІР НБУВ зберігається його неопублікована монографія "Культура Русі XII–XIII ст." [37]. І коли вона вийде друком у повному зібранні творів ученого, виникне плутанина з монографіями: чи одна є частиною іншої, чи окремою працею. Але, на жаль, на той час архів М.Ю. Браїчевського ще не був введений до наукового обігу, тому видавці не могли знати про існування монографії з подібною назвою.

Також у вказаному виданні не уточнені посилання на першоджерела, оскільки в рукописному авторському варіанті монографії вони відсутні, а видавці не змогли розшукати та розставити посилання на цитовані джерела. Позитивом видання можна вважати те, що воно доповнене публікацією "Слова о полку Ігоревім" 1880 р. зі схемою родоводу руських князів, які згадуються в "Слові о полку Ігоревім", ритмічним

перекладом "Слова" Л.Є. Махновцем та вінком сонетів М.Ю. Брайчевського "Варіації на тему "Слова о полку Ігоревім". Хоча тут видавці замінили слово "вінок" на "цикл", що, на їхню думку, краще відображало суть справи, але в рукописному варіанті "Варіацій", який зберігається в ІР НБУВ, подається саме "вінок" [38]. Таким чином, видавці не просто опублікували праці М.Ю. Брайчевського, а критично переосмислили їх, що не ставилося за мету даного видання.

Чимало інформації містить ґрунтовна передмова Г.Ю. Івакіна до "Вибраних творів" М.Ю. Брайчевського "Слово про історика" [39], у якій автор не тільки висвітлив життєвий шлях Михайла Юліановича, а й здійснив аналіз основних напрямів його наукової та творчої діяльності, зокрема, концепції соціокультурного розвитку східних слов'ян у I тис. н. е.

М.А. Сагайдак у своїй статті "Михайло Брайчевський у просторі української культури 60–80-х років ХХ ст." [40] ґрунтовно проаналізував археологічну діяльність М.Ю. Брайчевського, розкрив основну філософську систему, на яку спирався в своїх пошуках учений, порівнюючи її з філософським вченням Ніцше.

У 2002 р. вийшов друком спеціальний випуск часопису "Лаврський альманах", присвячений пам'яті М.Ю. Брайчевського. До нього, крім вірша М.Ю. Брайчевського "Сповідь", його відомої статті "Приєднання чи возз'єднання?" та одного розділу монографії "Автор "Слова о полку Ігоревім", увійшли спогади про вченого колег та родичів.

Так, О.П. Силин у статті "Лицар правди і науки" [41] висвітлив важкий життєвий і творчий шлях М.Ю. Брайчевського: звинувачення в націоналізмі, зарахування до ідеологічних супротивників комунізму, переслідування радянською владою, яке проявилось у звільненнях з роботи, фактичній забороні його працю, обмеженні фахової діяльності.

О.М. Приходнюк у статті "Пам'яті Михайла Юліановича Брайчевського" [42] коротко проаналізував основні напрями наукових досліджень відомого науковця.

Привертає увагу стаття І.С. Винокура "М.Ю. Брайчевський – вчений і громадянин" [43]. У ній автор розкрив діяльність М.Ю. Брайчевського на ниві відродження історичного краєзнавства та пам'яткоохоронної роботи в Україні, а також ґрунтовно проаналізував науковий доробок ученого, звернувшись не тільки до монографічних досліджень, а й до його статей, зокрема, таких, як "Перспективи дослідження українських старожитностей XIV–XVII ст.", "Місце рабовласницьких елементів у соціальній структурі давньоруського міста XII–XIII ст.", "Народ мій завжди буде" та ін.

Цікавою є публікація уривку зі спогадів М.Ю. Брайчевського в статті В.В. Зоценко та О.В. Бондаренко "Дитячі та юнацькі роки Михайла Брайчевського (за документальними матеріалами)" [44]. У статті подаються основні етапи життєвого шляху вченого та його наукової кар'єри.

Стаття В.П. Шевченко "М. Брайчевський на ниві охорони пам'яток та історичного середовища" [45] присвячена аналізу діяльності вченого в Українському товаристві охорони пам'яток історії та культури, зокрема, його внеску у збереження заповідника "Києво-Печерська лавра", Києво-Могилянської академії, Контрактової площі та багатьох інших історичних пам'яток і архітектурних пам'ятників не тільки в Києві, а й в інших містах України – Кам'янці-Подільському, Чернігові та ін.

Б.Б. Лобановський у статті "О талантах М.Ю. Брайчевського" [46] розкрив основні риси характеру відомого науковця та його наукову діяльність під час вимушеного безробіття.

Важливою для дослідження життєвого шляху М.Ю. Брайчевського є стаття його дружини І.М. Мельник "Книжок не може бути надто багато" [47]. Вона свідчить про те, що М.Ю. Брайчевський був не тільки істориком та археологом, а й бібліофілом. Стаття присвячена аналізу бібліотеки, зібраної за життя Михайлом Юліановичем, до якої входили не тільки повні зібрання класиків "марксизму-ленінізму", а й тогочасні бібліографічні раритети – збірки творів І.О. Буніна,

О.І. Купріна, Г. Мопассана, повне 10-томне зібрання праць М.С. Грушевського, часопис "Слідопит", який виходив друком у 20–30-х роках ХХ ст. та ін.

Стаття І.Б. Гирича "Приєднання чи воз'єднання?" М. Брайчевського" [48] є швидше передмовою до публікації самої статті, ніж її ґрунтовним аналізом. Зазначається, що публікація містить не тільки статтю, а й заключне слово М.Ю. Брайчевського та його відповіді на висловлені зауваження на засіданні вченої ради Інституту історії АН УРСР, на якому обговорювалася стаття після її виходу друком за кордоном. Заключне слово за обсягом навіть перевищує саму статтю.

У 2003 р. Інститутом історії України АН України була опублікована збірка наукових праць "Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики", присвячена пам'яті М.Ю. Брайчевського. До неї, крім наукових розвідок з геральдики, генеалогії, сфрагістики, зброєзнавства та інших спеціальних історичних дисциплін, увійшли статті колег М.Ю. Брайчевського, а також науковців та дослідників, які зверталися до його наукової та творчої спадщини.

Відкриває збірник стаття М.Ф. Дмитрієнко та Я.І. Дзири "Історик українського відродження" [49], в якій автори, які свого часу працювали разом з ученим в Інституті історії, висвітлили його життєвий шлях, творчі пошуки та здобутки М.Ю. Брайчевського в багатьох галузях гуманітарних наук. Цінною є їхня спроба створити просопографічний портрет ученого – вольової і водночас м'якої людини, великого працелюба й талановитого науковця. Але, оскільки на той час наукова спадщина М.Ю. Брайчевського не була представлена науковій громадськості в повному обсязі, в статті наявні деякі похибки дат біографії вченого. Наприклад, у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка вчений навчався у 1944–1949 рр., а не в 1943–1948 рр., як це сказано у публікації [49, с. 11]. Про це свідчать документи особового архівного фонду вченого в ІР НБУВ, зокрема, копія диплому про закінчення університету, видана М.Ю. Брайчевському та спогади Михайла Юліановича [50]. Хоча це не применшує цінності даної статті науковців, які особисто знали та співпрацювали з М.Ю. Брайчевським.

У межах даного дослідження інтерес становить стаття І.Б. Гирича "До проблеми історіософії Михайла Брайчевського" [51], в якій автор висвітлив становлення М.Ю. Брайчевського як історика, наукова концепція якого базувалася на археологічних матеріалах. Автор статті зазначав, що вчений актуалізував минуле для людини теперішньої доби – про це свідчить його пам'яткоохоронна діяльність, підведення під цю сферу практичної діяльності історика теоретичну базу [51, с. 57].

Деяких аспектів наукової спадщини М.Ю. Брайчевського торкнулися у своїх статтях Я.В. Верменич та Н.Г. Солонська. Так, Я.В. Верменич у статті "Образ давньоруського міста в науковій спадщині Михайла Брайчевського" [52] зупинилася на проблемі обґрунтування М.Ю. Брайчевським категорії давньоруського міста та відтворення вченим його образу. Авторка не тільки проаналізувала теоретичні засади концепції вченого, а й звернула увагу на архітектурні креслення та малюнки М.Ю. Брайчевського, які становлять особливу цінність для відтворення стародавніх пам'ятників архітектури. Н.Г. Солонська в статті "Науковий доробок Михайла Брайчевського через призму реконструкції фонду бібліотеки Ярослава Мудрого" [53] під час наукових розробок проблеми реконструкції бібліотеки Ярослава Мудрого звернулася й до наукової спадщини М.Ю. Брайчевського, який упродовж життя серед великої кількості проблем розробляв і тему Київської Русі. Тому його праці стали цінним джерелом інформації для дослідниці. Але у своїх пошуках вона використовувала тільки опубліковані праці вченого, тому в статті зустрічаються деякі неточності. Наприклад, монографія М.Ю. Брайчевського, опублікована в 1964 р., має назву "Біля джерел слов'янської державності" [54], а не "Біля джерел слов'янської писемності", як зазначає Н.Г. Солонська [53, с. 73]. Проблема слов'янської писемності вчений присвятив монографію "Походження слов'янської писемності" [55], що вийшла друком у 1998 р. Н.Г. Солонська зазначає, що в 1991 р. М.Ю. Брайчевський опублікував у науково-популярному журналі "Книжник" серію статей "Походження слов'янської

писемності" [53, с. 80]. Як свідчить бібліографія праць М.Ю. Брайчевського, дійсно, у 1991 р. учений опублікував декілька невеликих за обсягом (3–5 с.) статей з даної проблематики, зокрема, "Кирило і Мефодій. Походження слов'янської писемності", "Проблема слов'янської ієрогліфіки. Походження слов'янської писемності" та "Східнослов'янська писемність до 988 р.", основні положення яких потім увійшли до ґрунтового монографічного дослідження "Походження слов'янської писемності". Тому при дослідженні даної проблеми доцільніше звертатися саме до монографії, а не тільки до статей. Також цінну інформацію для дослідження проблеми слов'янської писемності та інших питань з історії слов'янських народів містять документи особового архівного фонду М.Ю. Брайчевського, який нещодавно введений до наукового обігу [56]. Проте Н.Г. Солонська й сама зауважує, що вивчення особового архіву вченого дасть чимало відповідей на складні запитання [53, с. 70].

Деяка інформація про особовий архів М.Ю. Брайчевського міститься в статті Л.П. Маркітан "Особовий архів Михайла Брайчевського – важливе джерело для вивчення історії України" [57]. Також у статті подано критичний огляд основних монографічних досліджень ученого. Але, оскільки дослідниця мала справу з архівними документами особового фонду М.Ю. Брайчевського, які на той час ще не пройшли науково-технічного опрацювання, то в статті зустрічається ряд неточностей. Наприклад, невірно вказані роки видання монографій М.Ю. Брайчевського: монографія "Римська монета на Україні" вийшла друком у 1959 р., а не у 1951 р., як це сказано у статті [57, с. 90]. Також у статті подані невірні відомості про надходження архіву вченого до Інституту рукопису НБУВ: за порадою О.М. Апанович документи передав сам фондоутворювач, а не його дружина, як зазначає дослідниця [57, с. 90]. Монографії, статті, рецензії, відгуки та доповіді були помилково названі Л.П. Маркітан "творчими матеріалами" [57, с. 91], а тексти дисертаційних робіт – документами особистого походження [57, с. 90], тоді як усі вище перераховані групи документів відносяться до наукових матеріалів. Проте більшу частину своєї статті Л.П. Маркітан присвятила аналізу однієї з найвідоміших праць М.Ю. Брайчевського – "Приєднання чи воз'єднання?" Вона ґрунтовно дослідила процес спростування міфів радянської історіографії щодо Переяславської ради. Це було надзвичайно актуальним напередодні 350-ї річниці договору 1654 р., оскільки вказана стаття М.Ю. Брайчевського не втратила свого значення й для сьогодення.

Чимало сучасних дослідників присвячували свої праці рецензуванню наукової спадщини М.Ю. Брайчевського, зокрема, Н. Бондаренко, І.С. Винокур, О.І. Домбровський [58].

Окремим епізодам наукового та творчого доробку М.Ю. Брайчевського присвятили праці С.М. Бушак, І.Г. Левитська, Д.І. Кулиняк та О.Г. Сущенко [60].

Оцінюючи стан дослідження багатогранної діяльності М.Ю. Брайчевського, можна зробити висновок, що найбільш вивченими є історичний та археологічний напрями наукової спадщини вченого. Але комплексного дослідження, присвяченого науковій діяльності та історико-культурній спадщині вченого, в сучасній історіографії немає. При наявності значної кількості досліджень, де ім'я М.Ю. Брайчевського згадувалося в різних аспектах, внесок ученого в розвиток джерелознавства та бібліографії в історичній науці досі не був об'єктом спеціального дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонович М. [Рецензія]// *Український історик*. – 1969. – Т. 6, ч. 1–3. – С. 150–152. – Рец. на книгу: Брайчевський М.Ю. *Походження Русі*. – К.: Вид-во АН УРСР, 1968. – 224 с.
2. Антонович М. [Рецензія]// *Український історик*. – 1989. – Т. 26, ч. 1–3. – С. 148–150. – Рец. на книгу: Брайчевський М.Ю. *Утвердження християнства на Русі*. – К.: Наукова думка, 1988. – 262 с.

3. Петров В.П. [Рецензія] // Український історичний журнал. – 1965. – № 3. – С. 152–154. – Рец. на книгу: М.Ю. Браїчевський. Біля джерел слов'янської державності (Соціально-економічний розвиток черняхівських племен). – К.: Наукова думка, 1964. – 354 с.
4. Крип'якевич І.П. [Рецензія] // Український історичний журнал. – 1964. – № 1. – С. 139–140. – Рец. на книгу: Браїчевський М.Ю. Коли і як виник Київ. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 164 с.
5. Бондар М.М. [Рецензія] // Доповіді АН УРСР. – 1960. – № 2. – С. 256–259. – Рец. на книгу: Браїчевський М.Ю. Римська монета на території України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 253 с.; Винокур І.С. [Рецензія] // Археологія. – 2001. – № 2. – С. 159–161. – Рец. на книгу: Михайло Браїчевський. Вибрані твори. Історико-археологічні студії. Публіцистика. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім "КМ Асадетіа" – 1999. – 600 с.; Кропоткин В.В. [Рецензія] // Советская археология. – 1961. – № 1. – С. 300–305. – Рец. на книгу: Браїчевський М.Ю. Римська монета на території України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 253 с.
6. Шовкопляс І.Г., Юра Р.О. [Рецензія] // Доповіді АН УРСР. – 1964. – № 3. – С. 418–420. – Рец. на книгу: Браїчевський М.Ю. Коли і як виник Київ. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 164 с.
7. Сьмонович Э.А. [Рецензія] // Советская археология. – 1968. – № 3. – С. 291–294. – Рец. на книгу: Браїчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності (Соціально-економічний розвиток черняхівських племен). – К.: Наукова думка, 1964. – 354 с.; Березовец Д.Т. [Рецензія] // Советская археология. – 1968. – № 3. – С. 279–284. – Рец. на книгу: Браїчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності (Соціально-економічний розвиток черняхівських племен). – К.: Наукова думка, 1964. – 354 с.
8. Добров Г.М. [Рецензія] // Український історичний журнал. – 1964. – № 5. – С. 139–140. – Рец. на брошуру: Браїчевський М.Ю. "Машинный библиографический поиск в области археологии Украины" / М.Ю. Браїчевський. – К., 1963. – 28 с.
9. Винар Л. Михайлові Браїчевському – 75! // Браїчевський М. Вибрані твори. Історико-археологічні студії. Публіцистика. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім "КМ Асадетіа", 1999. – С. 7–11.
10. Гирич І. Михайло Юліанович Браїчевський: 1924–2001 / І. Гирич // Київський альбом. – 2002. – Вып. 2. – С. 80–81.
11. Дзира Я. Ювілей Михайла Браїчевського / Я. Дзира // Український історик. – 1995. – Т. 32. – С. 341–342.
12. Мицик Ю.А. Життя коротке, а пам'ять вічна (замість некролога проф. М.Ю. Браїчевському) / Ю.А. Мисик // Слово просвіти. – 2001. – 2 листоп.
13. Павленко Ю. Жизнь, прожитая с честью / Ю. Павленко // Зеркало недели. – 2001. – 27 окт. – 2 нояб.
14. Сагайдак М.А. Відзначення 75-річчя М.Ю. Браїчевського / М.А. Сагайдак // Античність. – 1999. – № 4–6. – С. 8–12; Сагайдак М. Михайло Браїчевський – першопроходець руху / М. Сагайдак // День. – 2001. – 1 груд.; Сагайдак М.А. Михайло Браїчевський у просторі української культури 60–80-х років ХХ ст. / М.А. Сагайдак // Археологія. – 2004. – № 4. – С. 101–105.
15. Толочко П. Пам'яті М.Ю. Браїчевського / П. Толочко // Арт-панорама. – 2001. – № 12. – С. 12–13.
16. До 70-річчя Михайла Юліановича Браїчевського // Археологія. – 1994. – № 3. – С. 157–159; До 75-річчя Михайла Юліановича Браїчевського // Археологія. – 1999. – № 3. – С. 147–149; Пам'яті Михайла Юліановича Браїчевського // Археологія. – 2001. – № 4. – С. 163–165; Вічна пам'ять (замість некролога проф. Браїчевському) // Наукові записки НаУКМА. – К., 2002. – Т. 20: Історичні науки, ч. 1. – С. 6–9; Браїчевський Михайло Юліанович (некролог) // УІЖ. – 2002. – № 1. – С. 157–159; 23 жовтня 2001 року помер історик та археолог, професор Михайло Юліанович Браїчевський // Православ'я в Україні. – 2006. – 23 жовт.; Спадщина Михайла Браїчевського // Літературна Україна. – 2001. – 22 листоп.; Творець нової історії // Столиця. – 2001. – 2–8 листоп.

17. Виставка, присвячена річниці смерті М. Браїчевського // Молода нація. – 2002. – № 1. – С. 319–320; Наукова конференція "Читання пам'яті Михайла Браїчевського" // Археологія. – 2001. – № 1. – С. 181–183.
18. Провідники духовності в Україні / За ред. І.Ф. Кураса. – К.: Вища школа, 2003. – 782 с.
19. Довідник з історії України. А-Я / Під заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 1135 с.
20. Гирич І. До проблеми історіософії Михайла Браїчевського / І. Гирич // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. – К., 2003. – Чис. 10, ч. 1. – С. 50–58; Гирич І. Михайло Юліанович Браїчевський: 1924–2001 / І. Гирич // Київський альбом. – 2002. – Вып. 2. – С. 80–81; Гирич І.Б. "Приєднання чи возз'єднання?" М. Браїчевського / І.Б. Гирич // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 64–65.
21. Браїчевський Михайло Юліанович // Мистецтво України. Біографічний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К.: "Українська енциклопедія" імені М.П. Бажана, 1997. – С. 84.
22. Браїчевський Михайло Юліанович // Народжені Україною. Меморіальний альманах / Гол. ред. О. Онопрієнко. – К.: Євролідж, 2002. – С. 347.
23. Ісаєвич Я.Д. Браїчевський Михайло Юліанович / Я.Д. Ісаєвич // Енциклопедія сучасної України / Ред. кол.: І.М. Дзюба (гол. ред.) та ін. – К., 2004. – Т. 3. – С. 421–422; Мицик Ю.А. Браїчевський Михайло Юліанович / Ю.А. Мицик // Енциклопедія історії України: У 5 т. / Ін-т історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1: А-В. – С. 365
24. Іваннікова М.К. Браїчевський Михайло Юліанович / М.К. Іваннікова // Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник / Ред. кол.: О.С. Онищенко (відп. ред.) та ін. – К., 2002. – С. 53–60.
25. Даниленко В. Браїчевський Михайло Юліанович / В. Даниленко // Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія: українські історики / Ред. кол.: В.А. Смолій (гол. ред.) та ін. – К., 1998. – Вып. 1. – С. 25–26.
26. Браїчевський Михайло Юліанович / Михайло Юліанович Браїчевський // Інститут історії України Національної академії наук України (1936–2006) / Ред. кол.: В.А. Смолій (гол. ред.) та ін. – К., 2006. – С. 494–495.
27. Балагура О. Життя і творчість Михайла Браїчевського – духовне джерело сучасної української культури / О. Балагура // Українознавство. – 2005. – № 4. – С. 295–298.
28. Балагура О. Дослідження М.Ю. Браїчевським витоків слов'янської писемності / О. Балагура // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 166–170.
29. Ісаєвич Я. Михайло Браїчевський і його концепція історії України / Я.Д. Ісаєвич // Український історик. – 1994. – Т. 31, ч. 1–4. – С. 189–200.
30. Ісаєвич Я.Д. "Приєднання чи возз'єднання?" М.Ю. Браїчевського / Я.Д. Ісаєвич // Старожитності Русі-України. Зб. ст. – К., 1994. – С. 242–249.
31. Кухарчук Ю.В. Учений, громадянин, особистість / Ю.В. Кухарчук // Наукові записки НАУКМА. – К., 2002. – Т. 20: Історичні науки, ч. 1. – С. 10–14.
32. Кухарчук Ю. Просвітник українського народу / Ю. Кухарчук // М. Браїчевський. Твори. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2004. – Т. 1. – С. 5–36.
33. Кухарчук Ю. Філософія часу від Михайла Браїчевського / Ю. Кухарчук // Браїчевський М. Часу круговерть. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 5–6.
34. Кухарчук Ю.В. Післямова до статті Михайла Браїчевського "Приєднання чи возз'єднання?" / Ю. Кухарчук // Переяславська рада: історичне значення та політичні значення. Матеріали наук.-практ. конф. Переяслав-Хмельницький, 26 лют. 2003 р. – К.: Просвіта, 2003. – С. 68–73.
35. Бібліографія праць М.Ю. Браїчевського / Упоряд. Ю.В. Кухарчук // Браїчевський М. Вибрані твори. Історико-археологічні студії. Публіцистика. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім "KM Acadetia", 1999. – С. 569–582.
36. Павленко Ю.В. Передмова редактора // Браїчевський М.Ю. Автор "Слова о полку Ігоревім" та культура Київської Русі / Ю.В. Павленко. – К.: Фенікс, 2005. – С. 10–16.
37. Браїчевський М.Ю. Культура Русі XII–XIII ст. Монографія. 1967 р. – IP НБУВ, ф. 320, № 38.

38. Брайчевський М.Ю. Варіації на тему "Слова о полку Ігоревім". Вінок сонетів. 1988 р. – ІР НБУВ, ф. 320, № 455, арк. 1.
39. Івакін Г. Слово про історика // Брайчевський М. Вибрані твори / Г. Івакін. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім "КМ Асадетіа", 1999. – С. 14–27.
40. Сагайдак М.А. Михайло Брайчевський у просторі української культури 60–80-х років ХХ ст. / М.А. Сагайдак // Археологія. – 2004. – № 4. – С. 101–105.
41. Силин О.П. Лицар правди і науки / О.П. Силин // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 7–11.
42. Приходнюк О.М. Пам'яті Михайла Юліановича Брайчевського / О.М. Приходнюк // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 12–13.
43. Винокур І.С. М.Ю. Брайчевський – вчений і громадянин / І.С. Винокур // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 14–19.
44. Зоценко В.В., Бондаренко О.В. Дитячі та юнацькі роки Михайла Брайчевського (за документальними матеріалами) / В.В. Зоценко, О.В. Бондаренко // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 27–45.
45. Шевченко В.П. М. Брайчевський на ниві охорони пам'яток та історичного середовища / В.П. Шевченко // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 46–54.
46. Лобановський Б.Б. О талантах М.Ю. Брайчевського / Б.Б. Лобановський // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 55–58.
47. Мельник І.М. Книжок не може бути надто багато / І.М. Мельник // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 59–63.
48. Гирич І.Б. "Приєднання чи возз'єднання?" М. Брайчевського / І.Б. Гирич // Лаврський альманах. – 2002. – Спецвип. 3. – С. 64–65.
49. Дмитрієнко М., Дзира Я. Історик українського відродження / М. Дмитрієнко, Я. Дзира // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. – К., 2003. – Чис. 10, ч. 1. – С. 8–50.
50. Диплом про закінчення історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, виданий Брайчевському М.Ю. 1949 р. – ІР НБУВ, ф. 320, № 1; Брайчевський М.Ю. "Під знаком Діви", "Рідня", "Бессарабка" та ін. Нотатки з минулого. Спогади. 1998 р. – ІР НБУВ, ф. 320, № 13.
51. Гирич І. До проблеми історіософії Михайла Брайчевського / І. Гирич // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. – К., 2003. – Чис. 10, ч. 1. – С. 50–58.
52. Верменич Я. Образ давньоруського міста у науковій спадщині Михайла Брайчевського / Я. Верменич // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. – К., 2003. – Чис. 10, ч. 1. – С. 59–70.
53. Солонська Н. Науковий доробок Михайла Брайчевського через призму реконструкції фонду бібліотеки Ярослава Мудрого / Н. Солонська // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. – К., 2003. – Чис. 10, ч. 1. – С. 70–88.
54. Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності. Монографія. 1964 р. – ІР НБУВ, ф. 320, № 33.
55. Брайчевський М.Ю. Походження слов'янської писемності. Монографія. 1998 р. – ІР НБУВ, ф. 320, № 58.
56. Бодак О.П. Архів Михайла Брайчевського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Каталог / Ред. кол.: Л.А. Дубровіна (відп. ред.) та ін. / О.П. Бодак. – К., 2007. – 410 с.
57. Маркітан Л. Особовий архів Михайла Брайчевського – важливе джерело для вивчення історії України / Л. Маркітант // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. – К., 2003. – Чис. 10, ч. 1. – С. 89–102.
58. Бандаренка Н. [Рецензія] // *Bielaruski historycny ahlad*. – 2000. – Т. 7, см. 2. – С. 160–168. – Рец. на книгу: Михайло Брайчевський. Вибрані твори. Історико-археологічні студії. Публіцистика. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім "КМ Асадетіа", 1999. – 600 с.; Винокур І.С. [Рецензія] // Археологія. – 2001. – № 2. – С. 159–161. – Рец. на книгу: Михайло Брайчевський. Вибрані твори. Історико-археологічні студії. Публіцистика. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім "КМ Асадетіа" – 1999. – 600 с.; Домбровський О.

- [Рецензія] // Український історик. – 1995. – Т. 32. – С. 422–425. – Рец. на книгу: М.Ю. Браїчевський. Скарби знайдені і незнайдені. – К.: Наукова думка, 1992. – 88 с.
59. Домбровський О. [Рецензія] // Український історик. – 1995. – Т. 32. – С. 422–425. – Рец. на книгу: М.Ю. Браїчевський. Скарби знайдені і незнайдені. – К.: Наукова думка, 1992. – 88 с.
60. Бушак С. Браїчевський – художник / С. Бушак // Українська культура. – 2001. – № 8. – С. 22–23; Бушак С.М. Грані таланту великої людини: Браїчевський – художник / С.М. Бушак // Михайло Браїчевський: вчений і особистість. – К.: Фенікс, 2002. – С. 126–128; Левитська І. Заповіт Браїчевського / І. Левитські // Хрещатик. – 2005. – 25 листоп.; Кулиняк Д. Рятівник часу Михайло Браїчевський / Д. Кулиняк // Шлях перемоги. – 2001. – 31 жовт.; Сущенко О. Лондон осмислює Браїчевського і... Київ / О. Сущенко // Вечірній Київ. – 2000. – 27 трав.; Сущенко О. Михайло Браїчевський: том I-й / О. Сущенко // Вечірній Київ. – 2005. – 17 берез.; Сущенко О. Чи був автор "Слова..." киянином? / О. Сущенко // Культура. – 2005. – 1 верес.

SUMMARY

There are systematized and analyzed historiographical source of life, scientific and public activities by M. Braychevs'ky. Structure is found out, complete and correct knowledge of scientific research achievements in the field of history, archeology, and special historical disciplines.

Keywords: *M. Braychevs'ky, historiography, source, publication.*

АННОТАЦІЯ

В статті систематизовані і проаналізовані історіографічні джерела життя, наукової та громадської діяльності М.Ю. Браїчевського. Визначено структуру, повноту та достовірність знань про науковий внесок вченого в галузі історії, археології та спеціальних історических дисциплін.

Ключевые слова: *М.Ю. Браїчевський, історіографія, джерело, публікація.*